

Gunnar Annell

Hur Gustav Vasa gjordes till Sveriges konung

Att Gustav Vasa gjordes till Sveriges konung den 6 juni 1523 i Strängnäs har karakteriserats som "den svenska historiens i alla tider mest betydelsefulla" händelse av detta slag¹ och det med rätta. Det innebar ju den från unionen frigjorda svenska nationalstatens födelse och därmed början till nya tendenser på många av vårt samhällslivs områden.

Naturligt nog har denna händelses bakgrund och förlopp sedan länge tilldragit sig vår historieforsknings intresse. Sålunda har, efter det att den källa, som gjort det möjligt att få en någorlunda konkret bild av händelseförloppet, två lybska rådsherrars berättelse om sina upplevelser i Sverige sommaren 1523, blivit tillgänglig från början av 1920-talet, gott och väl ett dussin forskare sysslat med den frågan, och av dessa har tre ägnat den specialundersökningar.² Trots detta kan man konstatera, att åtskilliga detaljer i det icke speciellt rikhaltiga källmaterialet alltjämt erbjuder olösta problem eller problem, om vilkas lösning man icke nått enighet.

Till dessa problem kan räknas det förhållande, som denna artikels rubrik vill markera, nämligen att det är riktigare att som den gör säga att Gustav Vasa gjordes till konung än att som hittills varit vanligt tala om att han *valdes till* det. Det formella kungavalet ledde nämligen ej till att den valde omedelbart hyllades som konung, vilket veterligen alltid tidigare skett, utan mellan valet och hyllningen utspelades ett par för lagen okända men ingalunda betydelselösa händelser.

Att det fanns flera sådana problem och att de sist nämnda icke var oväsentliga kom jag att observera i samband med studiet av ett till synes rent lokalhistoriskt problem, gällande sanningshalten av en i Strängnäs befintlig inskrift om platsen för Gustav Vasas val till konung och hyllning som sådan.³ Detta medförde att jag kommit att uppta den så flitigt debatterade frågan till förnyad prövning, och därvid tror jag mig ha kommit fram till resultat av icke obetydligt intresse.

Av grundläggande betydelse vid denna min prövning blev frågan, vilken roll hänsynen till Lybeck spelade under mötet i Strängnäs. Däröfver hade meningarna i de föregående undersökningarna så tillvida gått isär, som

somliga forskare gjort gällande, att det var lybeckarna som framdrev kungavalet, medan andra hade menat, att initiativet till detta kom från svensk sida. Men alla hade varit eniga om att detta val tillkommit i ett redan från början gott samförstånd med de lybska sändebuden.

På den sista punkten har jag emellertid kommit fram till en annan uppfattning. För att förstå hur jag därvid gått tillväga är det dock nödvändigt att man kastar en blick tillbaka på relationerna mellan Sverige och Lybeck under den närmast föregående tiden.

När Kristian II under 1520 slutförde sin erövring av Sverige stod Lybeck på hans sida i kampen mot de svenska motståndarna till unionen, och så gjorde staden ännu, när den danske konungen genom Stockholms blodbad och på annat sätt sökte slutgiltigt lösa unionsmotståndets problem, och även när Gustav Vasa i spetsen för ett uppror visade, att han icke helt lyckats med detta. Under intryck av den välgrundade uppfattningen, att konung Kristian avsåg att krossa dess handelsvälde i Östersjön kom dock staden att snart ändra sin hållning och började att ge Gustav Vasa ett stadigt växande bistånd. Under den andra hälften av 1522 slöt den så helt upp på hans sida genom att öppet föra krig mot den danske konungen.

För Gustav Vasa blev hjälpen från Lybeck av största värde. Den danska besättningen i Stockholm hade dittills med hjälp av den tillförsel, som Kristians amiral Sören Norby hade givit den, med lätthet kunnat avvisa alla Gustav Vasas försök att cernera staden. Nu kunde han med hjälp av Lybecks starka flotta effektivt spärra alla tillfarter från havet. Med legoknekter, som han besoldade med från staden lånade pengar förmådde han också hindra all tillförsel från landsidan, och samtidigt blev det möjligt för honom att hemförlova större delen av det icke alldeles lätthanterliga bondeuppbåd, som dittills utgjort huvuddelen av hans stridskrafter. Härigenom blev belägringen av Stockholm äntligen effektiv, och i början av 1523 fanns det många tecken som tydde på att staden snart skulle tvingas att kapitulera.

Alltsedan Lybeck gått in i kriget på Gustav Vasas sida hade dess hjälpsatser övervakats av de tidigare omnämnda sändebuden, två inflytelserika, ”väldiga”⁴ rådsherrar, och dessa hade också den ur Lybecks synpunkt icke mindre viktiga uppgiften att förhandla om ersättningen för dessa insatser. Som en sådan hade de redan på ett tidigt stadium krävt synnerligen omfattande handelsprivilegier, men Gustav Vasa hade länge förhalat behandlingen av detta ärende, bl a med den motiveringen, att det under rådande krigsförhållanden vore omöjligt att samla ett beslutsmässigt riksråd. Han hade kunnat göra så i den trygga förvisningen, att lybeckarna inte skulle kunna dra in sin hjälp till honom så länge som de hade en för båda parter lika farlig fiende i Kristian II.

Under första delen av 1523 kom så uppseendeväckande nyheter in om förhållandena i Danmark. Pådriven av missnöjda danska adelsmän hade hertig Fredrik av Holstein gjort uppror mot sin brorson på Danmarks tron.

Den 5 februari slöt så Lybeck ett fördrag med honom om gemensam kamp mot konung Kristian, och den 26 mars hyllades Fredrik i Viborg på Jylland som dansk konung. Trots detta måste ur svensk synpunkt utgången av striden alltjämt ha tett sig som högst oviss, eftersom Kristian alltjämt behärskade den större delen av det danska territoriet. Helt oförutsett lämnade han så sin huvudstad Köpenhamn den 13 april för att söka hjälp i Nederländerna hos sin sväger, kejsar Karl V. Därmed hade han i själva verket förlorat spelet, vilket man visserligen inte ännu visste med säkerhet men dock måste räkna med.

För Gustav Vasas del innebar dödsfiendens nederlag ingalunda enbart något positivt. Först och främst förlorade han därigenom sin nämnda hållhake på Lybeck. Därtill kom något ännu allvarligare. Troligen hade Gustav Vasa redan från början av sitt uppror haft som mål inte bara att fördriva den tyranniske Kristian II utan också att i sin forne herres, Sten Sture d.y:s, efterföljd söka lösgöra Sverige från unionen. Av egen erfarenhet från sin ofrivilliga vistelse i Danmark kände han emellertid till, att den danska adeln önskade ett bibehållande av denna union, och konung Fredrik dolde inte sin avsikt att söka återupprätta den. Lybeck hade i sitt fördrag med honom lovat att med fredliga medel söka hjälpa honom därmed.⁵ Huruvida de lybska sändebuden därefter för den svenske riksföreståndaren antytt sina sympatier för unionen (varom mera nedan), vet man ej, men även om de av någon anledning underlåt tit att göra detta, anade denne säkerligen att de hade sådana. Gustav Vasa var till sin natur långt ifrån godtrogen och hans latent misstro mot Lybeck hade säkerligen fått näring, när dess flotta sent på hösten 1522 låtit Sören Norby undslippa ur en svår knipa.⁶ Avigsidan med hjälpen från Lybeck med Stockholms belägring var ur Gustav Vasas synpunkt den, att han inte hade full kontroll över belägringsstyrkorna. Inte bara de lybska sjöstridskrafterna stod under hansestadens befäl utan också en, ovisst hur stor, del av landstridskrafterna. Huruvida Lybeck i verkligheten hade kunnat överlämna Stockholm till den nye danske konungen är svårt att bedöma, men inte bara den danska besättningen räknade med den möjligheten, utan också, vilket i detta sammanhang är det viktiga, Gustav Vasa själv gjorde det. Detta framgår nämligen av ett bevarat brev från den lybske köpmannen Herman Iserhel av den 30 maj, som är ett svar på ett förlorat brev från Gustav Vasa. I detta hade den senare framfört misstanken, att en person, som av Lybeck godkänts att förhandla om Stockholms kapitulation och sedan begivit sig till den svenska huvudstaden, avsåg att låta denna kapitulera till konung Fredrik. Herman Iserhel avvisar denna misstanke med all kraft: hade förhandlaren haft den avsikten skulle lybeckarna hellre ha sett honom steglad, heter det.⁷ Detta tyder bestämt på att den svenske riksföreståndaren uttryckt mycket stor oro inför denna eventualitet. I själva verket bör det ha tett sig som en mardröm för honom,⁸ att den så nära hägrande slutsegern i sista stund skulle försvinna i ett avlägset fjärran. Det är då rimligt att anta, att hans politik under

den närmast följande tiden skulle dikteras av en strävan att med snart sagt vilka medel som helst vinna över Lybeck från konung Fredriks till sin egen sida.

Det första tecknet på att den gjorde så är, att han snabbt övergav sin förhållning av privilegiefrågan. Sannolikt nådde honom underrättelsen om Kristians flykt omkring 1 maj, och det kan inte ha varit många dagar därefter som han utsände kallelser till ett möte i Strängnäs vid Pingst, den 24 maj, där ett beslutsmässigt riksråd skulle komma att konstitueras och Lybecks privilegiekrav att behandlas.⁹

För detta ändamål skulle det ha räckt med ett begränsat herremöte, omfattande förutom det inkompleta riksrådet disponibla klerker och adelsmän. Ändå inkallades en allmän herredag, i vilken deltog förutom riksrådet "hela adelen, köpstadzmen, bergsmen samfelt med then mene mans kringom rikit fulmectiga seningebudh", vilka sistnämnda blivit av varje lagsaga "tilnempde", enligt vad som sägs i ett kungligt brev av den 2 november 1527.¹⁰ Så god som detta uttalande vill ange var dock näppeligen folkrepresentationen vid detta tillfälle.

Först och främst har de områden, som behärskades av fienden, icke kunnat sända några på rätt sätt tillnämnda representanter, och dessa områden var ju icke obetydliga: hela Finland, Stockholm och Kalmar, och hur det var med Öland, som i likhet med de två finländska lagsagorna vid det kommande kungavalet representerades av en egen lagman, är ovisst.¹¹ Därtill kom, att tiden mellan kallelsernas utfärdande och mötets öppnande torde ha varit knapp och ingalunda tycks ha uppgått till den annars vanliga minimitiden av 6 veckor.¹² Av den anledningen kan man undra, om ens alla de sedan länge fria lagsagorna förmått att i tid få fram det för kungaval gällande minimiantalet av 6 bönder.

Varför inkallade riksföreståndaren vid detta tillfälle en allmän herredag, då ju ärendena beträffande Lybeck kunde avgöras av riksrådet ensamt och i verkligheten också kom att göra det, att döma av de lybska sändebudens berättelse? Möjligen kan han ha gjort det för att få sådana ärenden behandlade som vi ej känner till, men då det enda ärende av vad som må kallas riksdagskaraktär som vi känner till från strängnäsområdet är just kungavalet, är det frestande att tro, att Gustav Vasa kan ha haft ett sådant val i tankarna redan när han sammankallade mötet. Däremot är det uteslutet, att han skulle uttryckligen ha angivit det ärendet i själva kallelserna: hade han gjort det skulle biskop Brask i sina bevarade brev strax före mötet till riksföreståndaren och andra framstående medlemmar av riksrådet inte ha kunnat undvika att beröra ett så viktigt ärende.¹³

Det till Pingst utlysta mötet blev emellertid uppskjutet en dryg vecka, väl närmast därför att slutförandet av förhandlingarna om Stockholms kapitulation kom emellan. Det hade Gustav Vasa överlåtit åt de lybska sändebuden.

Att resultaten av dessa förhandlingar ur svensk synpunkt blev otillfreds-

ställande är värt att framhålla. Säkerligen fanns det bland svenskarna en utbredd önskan att i enlighet med tidens grymma sed få en blodig hämnd på den dugliga garnisonen,¹⁴ som vid många tillfällen farit hårt fram med sina belägrare men vars situation militärt sett var hopplös, så länge Lybeck helhjärtat stödde Gustav Vasa; säkerligen längtade man också efter att få ge garnisonens civila medlöpare en minnesbete. Därav blev det dock denna gång intet. Alla krav på skadestånd avskrevs, samtliga medlemmar av garnisonen, även de av svensk börd, skulle få avtåga med behållna håvor och under egna fanor, och de skulle transporteras till tysk hamn på svenska fartyg och på svensk bekostnad. Vidare skulle de borgare, som så önskade, få lämna staden och därvid förses med en "tärepennning".¹⁵ Slutligen bestämdes, att kapitulationsöverenskommelsens ikraftträdande skulle uppskjutas tillsvidare. Uppskovet motiverades säkerligen, helt eller delvis, med de belägrades krav på att kapitulationsvillkorens efterlevnad skulle garanteras av ett auktoritativt riksråd, och det liksom dessa villkor godkändes av Gustav Vasa.¹⁶ Det kunde dock av denne uppfattas som tillkommet för att ge lybeckarna ett nytt påtryckningsmedel, verksammare än de redan hade i form av militär närvaro och kontroll över tillförseln till landet, inför kommande förhandlingar om inte bara privilegier och avbetalning på krigsskulden utan också om unionsfrågan: genom att under detta uppskov föra in till Stockholm förnödenheter och kanske även manskap kunde lybeckarna så länge de ville uppskjuta den tidpunkt, då staden skulle vara tvingad att överlämna sig till svenskarna.

Så kunde förhandlingarna i Strängnäs börja. Tisdagen den 2 juni kompletterades det svenska riksrådet så att det blev beslutsmässigt, och följande dag sammanträdde det med de lybska sändebuden på prästgillestugan.¹⁷ Det var säkerligen i Strängnäs som i Uppsala den sal i biskopsgården "ther om prestemotedt plägade drickas prestegille", dvs den till fest inredda sal högst upp i biskop Rogges borg, som senare kommit att kallas Rikssalen.¹⁸

Vid detta sammanträde behandlades först privilegiefrågan, och trots att lybeckarna framställde mycket långtgående krav, bl a innebärande monopol för Lybeck och dess bundsförvanter på hela den svenska utrikeshandeln, gjordes inga egentliga invändningar, ehuru man begärde två dagars betänketid för ett sluttgiltigt ståndpunktstagande.

Innan man därefter åtskildes höll en av de lybska rådsherrarna, herr Bernd Bomhouwer, ett sista tal, i korthet återgivet i berättelsen. Där framhölls den seger, som av den utvalde konungen i Danmark, av städerna, dvs Lybeck och dess bundsförvanter, och av svenskarna hade vunnits över Kristian, dennes tyranniska missgärningar och att nu en förändringens tid kommit, som man måste bruka för att inom kort tid komma till en lång, beständig fred.¹⁹

Vad menade herr Bernd med dessa ord? Svaret på den frågan utgör fundamentet för denna undersökning, vilken fr o m nu börjar avvika från dem som tidigare genomförts rörande frågan hur det gick till när Gustav Vasa

gjordes till konung. Vägen fram till detta svar kan lämpligen utgå från en nästan samtidig rapport om vad som förekom vid ett sammanträde mellan de lybska sändebuden och det svenska riksrådet under mötet i Strängnäs. Till skillnad från tidigare uttolkare anser jag att denna rapport gäller just det ovan nämnda sammanträdet på onsdagen. Av dess text framgår att sammanträdet ägt rum före kungavalet på lördagen och vi känner inte till något annat sådant sammanträde under denna tidsperiod än onsdagens. Rapportens innehåll låter sig också väl förenas med herr Bernds redogörelse för mötet. Rapporten förekommer i ett brev, som biskopen i Skara, Magnus Haraldsson, skrev till biskop Brask på hemvägen från Strängnäs i Julita den 14 juni. I det redogör han för det avslutade mötets beslut och vill väl samtidigt förklara och försvara dem.

Här berättar biskop Magnus, att man (i riksrådet, rimligtvis före onsdagens sammanträde med lybeckarna) hade övervägt det förbund, som förenade hertigen av Holstein, utvald konung i Danmark, med lybeckarna, och då hade man fruktat, att det lybska rådet stämplade för att insätta samme hertig eller hans son (som konung i Sverige), till än större skada för riket än vad man hittills fått lida (av unionen. – Möjligen hade denna diskussion sitt upphov i ett meddelande från biskop Brask, förmedlat av dennes dekan Erik Svensson.²⁰) När de lybska rådsherrarna sammanträdde med riksrådet, hade några av dettas medlemmar (som förstod lybeckarnas språk, vilket icke alla tycks ha gjort,²¹ och antydningar, vilket förmodligen ändå färre riksråd var kompetenta att göra) kunnat uppfatta dolda hotelser (om återupprättandet av unionen), i det som de (dvs lybeckarna) med färgade ord framförde.²²

Allt talar för att biskop Magnus uppfattade herr Bernds ord rätt, när han tolkade dem som en rekommendation av unionen, medan lybeckaren av berättelsen att döma inte avsett att inlägga några hotelser i denna rekommendation. Lybeck hade ju endast fyra månader tidigare utan att ha befunnit sig i något tvångsläge lovat den holsteinske hertigen att med fredliga medel verka för svenskarnas återinträde i en union under dennes ledning,²³ och vad var då naturligare än att stadens representant agerade så som herr Bernd gjorde här! Att den enda framkomliga vägen till en lång, beständig fred i Norden var en union utgjorde ju unionsanhängarnas käraste och sakligt sett starkaste argument, senast framfört i det för mötets deltagare aktuella brevet från Haderslev, kort tid dessförinnan utfärdat av konung Fredrik.²⁴

Förvånansvärt nog har ej de nämnda två källorna till kunskap om förhandlingarna i Strängnäs mellan svenskarna och lybeckarna före kungavalet blivit med någon egentlig energi sammanställda förrän av Yrwing 1958. Därvid gjordes gällande, att uppmaningen från det lybska sändebudet till svenskarna skulle ha inneburit, att dessa snarast skulle skrida till val av en konung över ett från unionen frigjort Sverige. De av biskop Magnus noterade hotelserna skulle, tycks författaren mena, ha framförts vid ett senare,

i bevarade källor ej omnämnt sammanträde och varit avsedda som påtryckningar på det svenska riksrådet och då lett till önskat resultat.²⁵

Mot detta resonemang gjorde Kumlien 1960 följande träffande påpekande: "Varför 'fred' skulle kunna bli följden just av Gustav Vasas val förefaller egendomligt med tanke på att den utvalde danske kungen just i dessa dagar strävade att återföra Sverige till unionen." Ändå har han ej fullföljt sin tanke till dess naturliga slut, utan säger i början av den nyss citerade noten: "Häri kan ha ingått tanken på ett sårsvenskt kungaval".²⁶ Det är inte lätt att förstå, hur Kumlien uppfattat händelseförloppet, men uppenbarligen har han liksom sina föregångare varit alltför bunden av den förutfattade meningen, att Lybeck under alla förhållanden ville ha ett tvåstatssystem i Norden, för att på det rimligaste sättet kunna tolka källorna ifråga.

Om denna förutfattade mening är först och främst att säga, att det icke finns något stöd för den i form av direkta uttalanden från Lybecks ledande personer. Vid en analys av läget kan man observera, att det mest aktuella problemet för Lybeck var att avvärja det långt ifrån eliminerade hotet från Kristian II och dennes förmodade bundsförvant Nederländerna och att därvid stödet från ett enat Norden bör ha framstått som effektivare än från ett splittrat. På längre sikt kunde ju också en på lämpligt sätt organiserad union vara till fördel för Lybeck därigenom att den bättre än ett tvåstatssystem skapade förutsättningar för en lång, bestående fred i Östersjön, ett för stadens handel viktigare villkor än förmånliga handelsprivilegier.

Det har sedan länge varit en förhärskande mening inom vår historieforskning, att Lybeck gärna hade sett att Sverige vid detta tillfälle valde Gustav Vasa till sin konung och därmed bröt sig ut ur unionen, i första hand därför att ett sådant tvåstatssystem skulle "ge goda garantier för det kapital de (dvs lybeckarna) insatte i den skandinaviska politiken", bättre än de som en återupprättad union kunde skänka. Därvid skulle man i första hand ha tänkt på respekterandet av beviljade privilegier och ingångna låneavtal.²⁷

Häremot kan påpekas, att det i verkligheten för Lybecks del knappast hade någon betydelse i detta sammanhang, om Sverige var självständigt eller förenat med de övriga nordiska länderna i en union, i varje fall om makten i den var decentraliserad på det sätt som de svenska unionsanhängarna hade önskat och fått beskrivet i Kalmar recess 1483, med ett betydande mått av självstyre för det egna landet. Sannolikt var det en sådan union som Lybeck hade velat få upprättad och som man i rådande läge kunnat få konung Fredrik att acceptera.²⁸ Att ett tvåstatssystem i Norden ingalunda utgjorde någon garanti för att de svenska förpliktelserna skulle uppfyllas kunde Lybeck ett decennium senare konstatera, då den i Strängnäs vaide monarken ogiltigförklarade både privilegierna och stadens återstående krav på krigsskuldens avbetalning.

En sådan utveckling av händelserna torde de erfarna lybska förhandlar-

na icke ha saknat möjligheter att förutse. Den enda säkra garantien för erhållna förmåner låg i stadens egen makt: så länge man kunde kontrollera tillförseln till Sverige skulle nog landet respektera ingångna avtal, inte sämre i en union än som ett självständigt kungarike.

Den lybske rådsherren torde, när han diskret rekommenderade ett återupprättande av unionen, inte ha haft fullt klart för sig, hur ömtåligt det berörda ämnet var. I den för utlandet avsedda propaganda som Gustav Vasa dittills bedrivit, tycks man nämligen enbart ha vänt sig mot Kristian II och dennes tyranni, inte mot unionen.²⁹ Säkerligen var man medveten om att angrepp på unionen icke skulle senteras av den danska högadeln, som genom sitt uppror mot Kristian utan att egentligen vilja det kom att ge den svenska upprorsrörelsen ett stöd av största betydelse, ej heller av kejsar Karl V, som ju drömde om att befordra freden i världen genom att gifta ihop en så stor del av kristenheten som möjligt. Lybeckarna torde därför inte ha väntat sig någon starkt negativ reaktion på sin försiktigt formulerade maning.

Att den fick en sådan framgång emellertid klart av biskop Magnus' brev. Där heter det efter redogörelsen för de dunkla hotelserna: ”– propter quod electione noui regis solemniter celebrata necessitati fuimus in articulos Lubicensium – consentire.” Hotet skulle alltså ha åstadkommit, att riksrådet sett sig nödsakat att samtycka till lybeckarnas privilegiekrav. Men det är möjligt, att texten också vill upplysa om ett annat sammanhang. Den kan nämligen tolkas så, att dess författare vill säga, att det var på grund av hotet som valet av en ny konung förrättades.³⁰ Det finns också andra indicier på att ett beslut att anordna ett sådant val fattades mycket kort tid efter det att sammanträdet med lybeckarna avslutats.

Ett sådant är ett brev från biskop Brask, skrivet i största hast fredagen den 5 juni som svar på brev från riksföreståndaren och rådet, som han hade fått ”i aftis”, rimligtvis på torsdagens kväll. Av brevet framgår, att han av dess adressater fått en maning att oförtövat komma till mötet i Strängnäs utan att anledningen till denna maning angivits.³¹ Den kan knappast ha varit privilegiefrågan, som Brask sedan länge varit väl orienterad i och där han fö hyste åsikter, som av riksföreståndaren torde ha betraktats som föga bekväma i det rådande läget.³² Det återstår då egentligen bara kungavalet, vilket också redan Tunberg konstaterat.³³ Av ålder brukade rikets råd spela en framträdande roll vid kungaval, men för att äga full auktoritet borde det då omfatta åtminstone några vigda biskopar. I strängnåsmötet deltog bara tre, kanske to m endast två biskopar, och ingen av dem var vederbörligen invigd.³⁴ Vid en kommande kyrklig invigning av en nyvald konung i dennes ämbete ansågs säkerligen också, att celebranten borde vara en dignitär, som fått sin makt av den helige fadern i Rom och inte en som i realiteten fått den enbart av den som skulle invigas. Det är då naturligt att man för att åtminstone visa sin goda vilja i dessa avseenden beslöt att kalla Brask. Någon möjlighet för den enligt egen uppgift sjuke biskopen att hin-

na fram till kungavalet i tid, då han inte kunde börja den omkring 20 mil långa resan mellan Nor-Norsholm och Strängnäs förrän på fredagens morgon, fanns det ju inte. Senare bibringade man biskopen den uppfattningen, att kungavalet ägt rum på söndagen.³⁵ Kanske gjorde man det för att denne inte skulle klaga över att han ställts inför en praktiskt utförbar uppgift. Brevdragaren till Brask bör ha börjat sin färd redan under onsdagen för att kunna hinna fram följande dag.

Ingen i rådsförsamlingen torde ha varit mera lyhörd för antydningar om ett återupprättande av unionen och ingen mer benägen och kapabel att med kraft reagera mot sådana än riksföreståndaren. Det är därför rimligt att anta, att det var han som fäste de närvarandes uppmärksamhet på vad lybeckarens tal innebar och som utmålade, vilka för Sverige olyckliga konsekvenser ett förverkligande av dess syften skulle få.

Sedan bör någon ha påpekat, att det bästa sättet att avvärja det uppsegelade hotet vore, att man snarast valde Sverige en egen konung, kanhända också, att man skulle utnyttja de möjligheter som läget gav, till att förmå lybeckarna att erkänna ett sådant val. Vem som gjorde ett sådant påpekande kan man inte med säkerhet veta. Man kan ju gissa på Laurentius Andrae, som därmed skulle ha meriterat sig för den förvånansvärt framträdande plats, som han i fortsättningen kom att inta i den procedur som gjorde Gustav Vasa till konung, på Berend von Melen, om vilken denne senare sade, att "wij thetta regimente och welle aldrig hade tagit paa oss huar wij icke hadom följt edher raadt epther",³⁶ eller på den blivande konungen själv, om vilken Peder Swart i sin ärepredikan säger, att det var han som föreslog de närvarande "at the wille vthkåra sigh en wiss Herre then theras Konung och huffwud wara kunde".³⁷

Nu var det dock inte riksrådets sak att utkåra eller nominera en konung. I varje fall om man ville följa det mönster som tillämpats senaste gången, då man valt en svensk man till konung, nämligen vid Karl Knutssons val 1448, tillkom den uppgiften en mera fullständig folkrepresentation.³⁸ Innan en sådan sammanträdde, fanns det emellertid för riksrådet åtskilliga förberedelser att göra.

Att man därvid demonstrerade en önskan att få en vigd biskop att medverka är redan nämnt. Vidare borde man möjliggöra deltagande av lagmän från rikets alla lagsagor. I många av dessa saknades sådana, när kallelserna till mötet utgick,³⁹ men den bristen avhjälpes man genom att fylla luckorna med män ur riksrådet, minst fyra, högst 7.⁴⁰ Enligt lagen borde sådana utses under medverkan av landskapsmenigheterna. Om man ej utnyttjade den representation för dessa som fredagens allmänna herredag rymde, så stred det dock ej mot gällande praxis, om rådet ensamt tillsatte dem.⁴¹ Svårare torde det ha varit att få fram de för ett kungaval föreskrivna tolv vittre och snälle männen från var lagsaga, vilket följer av vad som ovan sagts om svårigheterna att få tillstånd en någorlunda fulltalig folkrepresentation.

Riksrådet bör också ha vidtagit åtgärder för att underrätta lybeckarna

om det kommande kungavalet, helst också övertyga dem om dettas nödvändighet och kanske också undanröja farhågor för ett sådants konsekvenser för Lybeck. I sin berättelse nämner sändbuden ingenting om sina upplevelser under torsdagen och fredagen – kanske därför att dessa ej lämpade sig för offentligheten –, men möjligen finns det ändå i det tillgängliga källmaterialet en upplysning att hämta om vad som i ifrågavarande hänseende vidtogs.

Peder Swart berättar,⁴² att den sammankomst, vid vilken Gustav Vasa gjordes till konung, skulle ha inletts med ett tal av mästern Knut (Michaelis), enligt honom domprost i Västerås, enligt andra källor dessförinnan under en del av 1523 den som uppehöll den vakanta tjänsten som ärkebiskop, dock ej nämnd som medlem av riksrådet under mötet i Strängnäs. Det finns ett par omständigheter med detta tal som gör, att det ej passar in i det sammanhang där krönikören placerat det.

En är, att det hölls på latin, var en "Latinesk oration". Det är då orimligt att anta, att det varit riktat till den allmänna herredagen i Strängnäs, vars medlemmar i allmänhet säkerligen icke förstod detta språk.⁴³ Att det skulle ha varit en ceremoniell oration av den typ som man känner till från Karl Knutssons kröning,⁴⁴ kan inte heller göras gällande: det hölls ju före valet och är till sin karaktär rent politiskt och icke ceremoniellt. Det latinska språket passade däremot bra i en framställning till de lybska sändebuden, som säkert förstod detta språk bättre än det svenska.

Vidare är det händelseförlopp, som skulle ha inletts med talet, av Peder Swart förlagt till "then fierde dagen Junij", alltså till torsdagen. Det kan tänkas, att krönikören funnit en utskrift av talet i något arkiv, kanske i Västerås, och att detta i den varit daterat till den 4 juni, att han missförstått det sammanhang, i vilket det tillkommit och därmed också kommit fram till sin felaktiga datering av kungahyllningen. Betraktas mästern Knuts alster som en av riksrådet beställd information till lybeckarna, överlämnad dagen efter det att man beslutat att skaffa Sverige en egen konung, försvinner alla de svårigheter som detta alster hittills berett forskningen.

Mästern Knut börjar sitt inlägg med att säga, att detta väldiga, berömliga kungarike icke längre skulle hållas för någons ladugård – vi skulle hellre säga mjölkko om det som författaren här åsyftar, nämligen de oldenburgska unionskonungarnas beredvillighet att ge Sverige omfattande självstyre mot att landet betalade tribut till dem –. Det skulle, heter det vidare, ej heller vara någons "redkyrka", dvs annexkyrka, varmed torde ha åsyftats, att unionskonungen mycket sällan uppehöll sig i Sverige, varav man fick det intrycket att han betraktade det som ett lydland. Slutligen sägs det, att riket icke längre skulle vara försvarslöst, bli ryckt hit och dit mer än andra kungariket, varmed väl närmast åsyftas den bittra maktkamp och de täta maktskiften, som hade karakteriserat långa perioder av unionstiden till skada för rikets styrka både utåt och inåt. Härmed hade författaren på ett av Peder Swarts referat att döma skickligt sätt demonstrerat unionens

svagheter. Det var ju angelägnare att göra det för de unionsvänliga lybeckarna än för de närvarande svenskarna, bland vilka några förespråkare för unionen knappast torde ha funnits.

Så följer en varm rekommendation av Gustav Vasa. De, till vilka författaren vänder sig, har förnummit, vad gåvor, vad lycka, förstånd och visdom Gud hade begåvat denne herre med, och tillägges en uppgift, som att döma av Gustav Vasas egna ord till de lybska sändebuden under själva valdagen ej var av obestridd giltighet, nämligen att han var av mycket hög börd, "vtaff then höglofflige the gamble Göters och Sweers Konungars blodh och stamme".

På fredagen hölls så ett möte för utkorande av konung, vilket framgår av Gustav Vasas ord till de lybska sändebuden, att han då underrättats om att man ämnade välja honom till konung. I detta möte deltog säkerligen alla närvarande representanter för de olika stånden, "i alle, bådhe ridderskapit och then mene man", som det heter i de till 1527 års riksdag i Västerås riktade framsättningarna.⁴⁵

I likhet med vad Karl Knutsson hade gjort i samma situation 1448³⁸ undanbad sig Gustav Vasa uppdraget, av många orsaker enligt den lybska berättelsen. Mycket rimlig förefaller den uppgiften vara som möter i Peder Swarts ärepredikan, att han därvid förklarar, att vem helst de "ther til korandes worde aff theras infödde Swenske blodh, honom wille och han wälwilleligen tilsäya huldskap --- och lydnad".³⁷ Det som samme författare i sin krönika säger, att riksföreståndaren i detta sammanhang skulle ha namngett tre närvarande såsom lämpliga tronkandidater är däremot uppenbarligen felaktigt, eftersom en av de därvid nämnda då var död,⁴⁶ en annan i landsflykt⁴⁷ och endast en, den för sina tidigare dansksympatier kände Ture Jönsson Tre Rosor, deltog i mötet. Vid det kanske mäster Knut framförde en svensk version av det alster, som Peder Swart uppfattat som en latinsk oration. Enligt mönstret från Karl Knutssons dagar borde den föreslagne till slut ha låtit sig övertalas att mottaga kandidaturen vid detta möte, men det gjorde han inte, av skäl som mötets ledning kanske förstod.

I varje fall beslöt man att följande dag förrätta kungaval, trots att man icke i förväg försäkrat sig om att någon var villig att mottaga det. Om hur det därvid gick till har lybeckarna mycket att förtälja. Deras uppgifter bygger dels på vad de själva iakttagit inne i domkyrkan under den del av dagen då de vistats där, dels på vad de till äventyrs inifrån denna, senare från sitt härbärge i ärkediakonens hus, sannolikt beläget på den sk Paulinska gårdens grund, eller från någon observationsplats utomhus kunnat se av händelserna på domkyrkans gård, dels på uppgifter som de fått från svenskarna, i första hand väl från sin värd, ärkedjåken Laurentius Andreae. Deras berättelse får därför anses vara mycket tillförlitlig, ehuru den på enstaka punkter kan korrigeras eller kompletteras med hjälp av andra källor.

Berättelsen börjar med att helt allmänt konstatera, att den 6 juni hade riksrådet tillsammans med fullmäktige från lagsagorna på hela rikets väg-

nar enhälligt korat riksföreståndaren herr Gustav till konung i Sverige. Sedan följer en detaljerad redogörelse för hur det därvid gick till.

I domkyrkan hade omkring kl 8 en härlig mässa sjungits till den Helige Andes ära, och därmed hade valet börjat. Därefter begav sig riksföreståndaren till sitt vanliga gemak – i biskopsborgen, efter vad en sentida forskare gjort sannolikt,⁴⁸ – de lybska sändebuden stannade kvar i domkyrkan – säkerligen efter att ha fått en vink om att det var lämpligt att de gjorde så, möjligen efter att ha anvisats en plats i något av kapellen med utsikt över domkyrkans gård – och riksrådets alla medlemmar – otvivelaktigt tillsammans med alla övriga deltagare i den allmänna herredagen – samlades ute på kyrkogården.

Där tillkännagavs så för inbyggarna i de olika lagsagorna, som kallats till herredagen, om valet av en ny konung för Sverige, för varje lagsaga genom dess lagman. Så nämnes i tur och ordning rikets alla elva lagmän och sägs, att de vänt sig till inbyggare och fullmäktige från för varje lagman särskilt namngiven lagsaga. Lagmännen har så inhämtat sina deputationers mening, om de var villiga att välja en konung, och dessa har då svarat, att de inte bara var villiga utan glada att få göra det och har givit herr riksföreståndaren sina röster. Väljarnas namn upptecknades så av ärkedjåknen i Strängnäs, vilken tjänstgjorde som notarie.

Tydligen har man försökt att noggrant iaktta landslagens bestämmelser om hur ett kungaval skulle gå till, liksom man gjort vid alla sådana val under 1400-talet. Att det icke hölls på Mora äng torde inte ha uppfattats som något anmärkningsvärt alltsedan dess vita sten, på vilken den valde skulle stiga upp, sedan 1457 hade varit försvunnen.⁴⁹ Som mera betänklig kunde väl den saken uppfattas att, såsom tidigare påpekats, alla valdeputationer icke kunde ha bestått av på vederbörligt sätt ”tillnämnde” män. Lybeckarnas beskrivning av deputationerna med orden invånare och fullmäktige, ”jngeseten vnd vulmechtigen”, är dunkel. Ordet fullmäktige bör ha betecknat herredagsrepresentanter, men vad betecknar ordet invånare? Kanske folk i herremännens följen och tillfälliga besökare av mötet?

Att liknande oegentligheter förekommit vid tidigare val är icke känt men ingalunda osannolikt. I ett annat avseende skilde sig dock detta val från alla andra tidigare, nämligen därigenom, såsom framgår av vad som tidigare sagts, att den valde ej själv var närvarande för att omedelbart efter valet mottaga väljarnas hyllningar.

I den situationen föredrog riksrådet att – förmodligen tillsammans med de förnämre av mötets övriga deltagare – bege sig till sin vanliga sammanträdesplats, dvs till prästgillestugan i biskopsborgens översta våning, dit på den tiden en utvändigt trappa ledde.⁵⁰

Därifrån sände man en representant till den nyvalde konungen, som ju sannolikt uppehöll sig i samma hus och där i dess mellanvåning, för att inbjuda honom till sig. Den man sände var Berend von Melen, något som kan tas som ett tecken på att mötets ledning anade, att Gustav Vasa just då

önskade ha vid sin sida en van förhandlare som helt behärskade det tyska språket.

Gustav Vasa hörsammade nämligen icke omedelbart mötets inbjudan utan begav sig i stället tillsammans med herr Berend och förmodligen en ståndsenlig militär eskort till domkyrkan, där de lybska sändebuden alltjämt uppehöll sig. Om detta besök berättar dessa sålunda:

Hans Nåde, som de, föregripande den kommande upphöjelsen, titulerar Gustav Vasa, hade för dem berättat om kungavalet och att man under gårdagen meddelat honom, att man ämnade välja hans person. Men då hade Hans Nåde sagt sig för många orsaker ingalunda kunna mottaga det och missmodig förklarar, att Hans Nåde därtill vore olämplig samt även i ödmjukhet föreburat sin ringa börd. Och hade Hans Nåde i saken begärt de lybska sändebudens goda råd. Dessa hade efter ett kort samtal sagt, att Hans Nåde icke för den saken borde så mycket gruva sig eller känna sig så besvärad, ty det vore utan tvivel av Gud förut bestämt; och om Hans Nåde icke mottog valet och därur skulle framväxa fördärv för riket och det allmänna, vore Hans Nåde pliktig att därför stå till svars. Och när Hans Nåde genom ännu flera övertalningar blivit uppmuntrad och styrkt, begav han sig till riksrådet.

Vad som här berättas är ju något högst anmärkningsvärt. Gustav Vasa har på ett sätt som måste ha varit mycket påfrestande för den svenska självkänslan provocerat lybeckarna att blanda sig i det svenska rikets innersta angelägenhet, dess val av statsöverhuvud. Varför han gjorde så är dock inte svårt att förstå. Uppenbarligen har han på detta sätt velat binda Lybeck till ett självständigt svenskt kungadöme och därmed förhindra, att staden stödde den nye danske konungens anspråk på den svenska kronan. En önskan att nå det resultatet torde ha varit en orsak, kanske den främsta, till hans nödbeddhhet under fredagen. I samma riktning som denna hänvändelse till de främmande sändebuden pekar de än mer uppseendeväckande hedersbevisningarna gentemot dem under söndagen, varom mera nedan.

Möjligen tvekade de lybska rådsherrarna då de ställdes inför kravet att alldeles öppet stödja ett val av en konung över ett självständigt svenskt rike. Men de torde med all rätt ha bedömt det redan förrättade valet som oryggligt eller, för att använda deras språk som förmodligen också rätt återgav deras tankar, vara av Gud förut bestämt. I en sådan situation vore det lönlöst att kämpa mot strömmen, och det kunde därtill ha varit skadligt för de mycket lovande utsikterna att nå en för Lybeck gynnsam lösning av de aktuella problemen om privilegierna och avbetalningen på skulden. Därtill bör de ju inte ha varit blinda för de fördelar, som ett tvåstatssystem i Norden skulle kunna innebära för deras stad, framhållna av många sentida svenska historiker.

Efter samtalet i domkyrkan begav sig enligt den lybska berättelsen som sagt Gustav Vasa till riksrådet. Det hade för honom framhållit sin mening om valet och förmått honom att mottaga det. I fråga om sammansättningen

av den församling, som väntade på den valde konungen i prästgillestugan tycks lybeckarna ha varit felunderrättade: där fanns förutom rådsherrarna säkerligen också många adelsmän utområds som deltog i herredagen,⁵¹ och väl också vissa klerker.

Hur det gick till när denna församling övertalade Gustav Vasa att motta valet till konung, därav har Peder Swart i sin krönika en livfull skildring, som dock på de flesta punkter, där den går att kontrollera, är felaktig. Till dessa hör ju mäster Knuts redan behandlade latinska sk oration från den näst föregående dagen: ännu ett argument för att den icke kan ha hållits vid lördagens sammankomst på prästgillestugan är att den föreslår att en då redan vald person skulle väljas till konung. Också krönikans uppgift att Johannes Magnus, då påvlig nuntie, skulle ha understött de närvarandes försök att övertala Gustav Vasa är felaktig, vilket framgår av en i och för sig trovärdig uppgift från 1536, i viss mån stödd av ett uttalande av biskop Magnus Haraldsson från en så närbelägen tidpunkt som den 14 juni 1523.⁵² De felaktiga uppgifterna om vilka personer som Gustav Vasa föreslagit att man skulle välja i hans ställe är tidigare påtalade, och att det var "alle Rijkens Ständer" som deltog i dessa övertalningsförsök stämmer ej med vad som här nyss blivit sagt om församlingens sammansättning.

Tvivelaktigt är också påståendet att de närvarande begärt att Gustav Vasa skulle värdigas påtaga sig det ok och den börda som var förenade med konungaämbetet just "medh mycken knäfall och monge thärer", men att man med stor iver om än ej nödvändigtvis med så drastiska medel bett honom göra det, sägs av många källor, som ligger händelsen mycket närmare i tiden än krönikan. Mest tillförlitliga är av dessa ett par uttalanden från riksdagen i Västerås 1527, det ena i konungens framsättningar till riksdagen, där det talas om att övertalningsförsöken skett med "stor bön", det andra i det svar som "menige adlen bådhe innan råd och uthan" gav på dessa framsättningar, där man bekänner att "sa i sanningena tillgångit vara, som framsetningar formelda, att hans Nade --- regimentit --- anamadhe för alles theres ödmiuka bön skuld".⁵³

Okontrollerbar men psykologiskt trovärdig är Peder Swarts skildring av hur övertalningsförsöken slutade. "Så lett han sigh thet doch affbidia, folgde theres wilia effter, doch mere aff ymkemäell och warkundsamheet öfuer sitt förlamande och förtryckta fädernesland, än aff någer synnerlig lyst han kunde haffua till slijk ähre och högt stond, ty han hade wehll rede förnummit (som han och sade) att thet hade mera galla än hänig medh sigh."

Man har brukat betrakta den nödbedhet, som Gustav Vasa här lade i dagen, som en betydelselös eftergift åt en konvention, som krävde en sådan av den som skulle få ett högt ämbete. Mot detta talar den omständigheten, att Gustav Vasa själv gärna återkom till den och till valförsamlingens iver att övertala honom, och han gjorde gärna så just inför möten med folkets representanter, en gång också i en till utlandet riktad skrift. Hans avsikt därmed var i regel uppenbarligen att stärka sin ställning inför väntad

kritik.⁵⁴ Rimligtvis gjorde han så också här i Strängnäs. Genom att demonstrera sin egen oumbärlighet kunde han göra det lättare för sig att få igenom sin vilja i kontroversiella frågor. Sådana saknades inte heller i Strängnäs.

En dylik gällde de lybska privilegiekraven, som Gustav Vasa, trots att han icke öppet tycks ha framfört sin mening i frågan, torde ha ansett det vara nödvändigt att tillmötesgå i strid med biskop Brask och åtminstone någon rådsmedlems mening. Vidare skulle de för Sverige föga hedersamma kapitulationsvillkoren för Stockholm beseglas av så många riksråd som möjligt, efter vad biskop Magnus uppger: i själva verket blev det endast 8 som gjorde det.⁵⁵ Dessutom skulle nu eller en kort tid senare det säkerligen mycket impopulära beslutet förankras, som ledde till den ovanligt snabba uppbörden av den synnerligen hårda sk silverskatten på eller snarare konfiskationen av kyrkors och klostres tillgångar i ädel metall, av vilken en del i början av augusti inlevererades till lybeckarna och därmed tillfredsställde deras mycket stora anspråk på avbetalning på krigsskulden.⁵⁶ Slutligen hade konungen i beredskap åt mötesdeltagarna en roll att spela under morgondagen, som många torde ha varit föga trakterade av, varom mera nedan.

Det kan tänkas, att Gustav Vasas stora nödbeddhet också berodde på att han ville gardera sig mot en beskyllning, att det var han som bar huvudansvaret för att unionen mellan Nordens länder gick under, vilket onekligen blev konsekvensen av att han gjordes till Sveriges konung.

Vi återgår nu till den lybska berättelsen, den enda källan till kunskap om de närmast följande händelserna. Enligt den hade, sedan Gustav Vasa övertalats att mottaga valet, de tidigare omnämnda lagsagornas invånare och fullmäktige inkallats – förmodligen har de lybska sändebuden med egna ögon kunnat se hur de gick uppför den utvändiga trappan till salen i biskopsborgens översta våning – och sedan har de i lagen föreskrivna ederna utväxlats. Därvid har lagmännen tillsammans med sitt folk, som var och en av dem hade med sig, fått representera det svenska folket, vilket veterligen här skedde för sista gången i vår historia. Sedan övriga mötesdeltagare så lämnat salen, har riksrådet ledsagat den nyblivne konungen till dennes gemak, förmodligen i en procession utför den nämnda trappan till borgens mellanvåning.

Därefter berättas om en händelse, som väl passar in i den här framställda teorien om avsikten eller en av avsikterna med att just vid detta tillfälle göra Gustav Vasa till Sveriges konung. Sedan riksrådet lämnat konungens gemak dröjde det inte länge, förrän en delegation på fem av dess medlemmar uppsökte de lybska sändebuden i deras härbärke med följande budskap. Man hade i uppdrag att tillkännagiva, ”att bemälda riksråd endröktligen till sin herre och konung hade utvalt den stormäktige herren, herr Gustav, riksföreståndaren; och att de icke tvivlade att deras värdigheter gladdes däröver; de hade ock beslutat att för rikets välfärd och det allmän-

na bästa aldrig i evig tid välja någon utländsk man till konung eller riksföreståndare; och önskade riksrådet att sändebuden vid sin hemkomst skulle på bästa sätt framföra detta till det höga rådet i Lybeck; vilket sändebuden med tacksägelse för det glädjande budskapet lovade”.

Följande morgon kl 8 kallades sändebuden från domkyrkan, där de då uppehöll sig, till prästgillestugan med begäran, att de godhetsfullt skulle deltaga vid introducerandet av den nye konungen. I den procession, som sedan inledde denna högtidliga ceremoni, tog Gustav Vasa, staden Lybeck till ära, de båda sändebuden på var sin sida, och uppe i högkoret, dit processionen ledde, fick de hedersplatsen till höger om konungen, medan riksrådet placerades till vänster.

Efter den kyrkliga ceremoniens slut höll konungen i närvaro av riksrådet och de lybska sändebuden burspråk ute på kyrkogården och ”föreställde inbyggarna och bönderna” – i vilkas skara de ofrälse deltagarna i herredagen torde ha ingått – ”staden Lybecks välgärningar, gunst och vänskapsbevisningar, över vilket menigheten visade sin tacksamhet med höga rop att aldrig övergiva staden Lybeck utan med den leva och dö”.

Den roll, som kungavalsförsamlingens medlemmar här hade fått lov att spela, torde för många av dem ha framstått som ett ganska genant fjäsk för en främmande makt. Men onekligen måste det för Lybeck, sedan det nya svenska kungadömet så offentligt, nästan handgripligt hade stötts av dess ”väldiga” sändebud, ha framstått som omöjligt att stödja de danska tronanspråken utan att svårt desavouera sina egna representanter. Det var väl främst för att förhindra att så skulle ske som dessa berättade så utförligt som de gjorde om sitt agerande när Gustav Vasa gjordes till konung, därmed demonstrerande för de hemmavarande, hur utan återvändo hansestaden blivit bunden till detta kungadöme.

Mötet i Strängnäs, som avslutades följande onsdag med överenskommelsen om de lybska privilegierna, innebar eller ledde till stora framgångar för Gustav Vasa. Efter det förelåg inga hinder för Stockholms kapitulation, om vilken man kom överens tio dagar efter kungavalet. Därmed öppnades inte bara huvudstadens portar för denne utan också vägen till den slutliga segern i det krig, som han två och ett halvt år tidigare under mycket osäkra auspicer hade börjat mot en fruktansvärd fiende. Den vägen ledde sedan rakt till Finlands erövring och hemsändandet av obehövliga främmande stridskrafter. Själv hade Gustav Vasa blivit konung på sina egna och icke på sina väljares villkor över ett från unionen frigjort Sverige. Slutligen hade han fått ett näst intill officiellt erkännande av denna sin ställning från Danmarks bundsförvant Lybeck.

Dessa framgångar hade dock köpts till ett högt pris, varav den största posten gick till Lybeck. Staden hade fått praktiskt taget alla sina önskemål uppfyllda. Dess privilegiekrav hade uppfyllts, det kapitulerande Stockholm hade behandlats på ett sätt, som stärkte dess prestige och som den kunde ha glädje av vid kommande kontakter med Danmark, den hade fått

en avbetalning på sina fordringar i likvida medel, som väl ej helt motsvarade dess framställda krav men som bör ha överträffat dess förväntningar, och slutligen hade dess representanter behandlats på ett sätt som kunde tolkas som ett erkännande av den lybska önskedrömmen om överhöghet över ett nordiskt land.⁵⁷ Väl hade staden måst uppge den militära kontrollen över det svenska området, men denna uppfattades säkert som alltför kostsam för att i längden kunna upprätthållas, och likaledes tanken på en av staden kontrollerad union av alla Nordens länder, men den tanken hade säkerligen alltid tett sig svår att realisera.

Det stora hänsynstagandet till Lybeck torde i det rådande läget ha varit ett klokt, kanske nödvändigt agerande. Dock hade det inte varit av den art, som man inför eftervärlden vill berömma sig av, särskilt inte om den part som man tagit så stor hänsyn till längre fram i tiden blir en fiende i stället för en vän. Det är därför inte förvånande att Gustav Vasa kom att söka dölja detta agerande: mera märkligt är att han har blivit så framgångsrik i denna sin strävan.

Jag vill inte trötta läsaren med att försöka i detalj redogöra för hur han därvid gick tillväga, även om källmaterialet ger oss ganska goda möjligheter att göra det. Här skall jag i huvudsak nöja mig med att visa, hur resultaten av denna konungens strävan framträder i Peder Swarts krönika, vilken här som på många andra håll kan anses framställa Gustav Vasas historia så som denne önskade att den skulle framställas.

Vi finner då att i krönikans skildring av hur det gick till när Gustav Vasa blev Sveriges konung, det inte på något sätt antyds, att de lybska sändebuden därvid skulle ha medverkat, inte ens att de befunnit sig i Strängnäs under den tid då tilldragelsen ägde rum. Ej heller den ståtliga introduktionsceremonien, avsedd att stärka den nyvalde konungens auktoritet, omnämns med ett ord, förmodligen därför att den var förknippad med minnet av de hedersbevisningar mot Lybeck, som då förekom och som Gustav Vasa senare ville glömma. Villkoren för Stockholms kapitulation har i Peder Swarts framställning dikterats av Gustav Vasa ensam, icke som i verkligheten av de lybska rådsherrarna, och beviljandet av privilegierna förläggs till tiden efter konungens intåg i sin huvudstad. Den stora silverskattens tillkomsthistoria förskönas i hög grad, och den motiveras med behovet att bli av med besvärligt främmande krigsfolk, inte med lybeckarnas krav på avbetalning på krigsskulden.

I detta sammanhang må slutligen noteras ett fördöljande, som endast indirekt har samband med hänsynstagandet till Lybeck. Det är, att det för Gustav Vasa skenbarligen så hedrande valet av honom till konung i hans frånvaro endast omnämns en enda gång i de bevarade källorna, nämligen i ett ovan delvis citerat parti av framsättningarna till 1527 års riksdag i Västerås,⁵⁸ men sedan aldrig mer och således ej hos Peder Swart. Förklaringen torde vara den, att det inte gått alldeles lagenligt till vid denna improviserade förrättning och att Gustav Vasa därför velat förtränga minnet därav.⁵⁹

Saken kan måhända bidra till att förklara det ovan påtalade förhållandet, att Gustav Vasa, när han införde arvriket, enbart stödde sig på en ständerförsamling, inte också på landslagens landskapsdeputationer, vilket ännu 1499 konung Hans hade gjort, när han då var ute i samma ärende.⁶⁰

I inledningen talade jag om problem i källmaterialet som var olösta. Här har förslag till lösning av följande problem givits: den lybske rådsherrens tal med rekommendation av åtgärder till åstadkommande av en bestående fred; biskop Magnus Haraldssons ord i ett brev av den 14 juni om vad som förekommit vid ett möte mellan riksrådet och de lybska sändebuden, hållet före kungavalet, och dettas konsekvenser; det brådskande budskapet som nådde biskop Brask på Nor-Norsholm på aftonen den 4 juni; mästern Knuts på latin avfattade kritik av unionen och rekommendation av ett val av Gustav Vasa till konung; dateringen av denna skrift och därmed kombinerade händelser till den 4 juni hos Peder Swart; Gustav Vasas vägran att mottaga kandidaturen till kungaämbetet vid ett möte fredagen den 5 juni; åtgärden att företaga kungaval i frånvaro av den person man ämnade välja; Gustav Vasas inhämtande av lybeckarnas godkännande av hans kandidatur innan han beger sig till den församling, som kan övertala honom att mottaga denna; hans anmärkningsvärda nödbeddhet inför denna församlings övertalningar; de förvånansvärt stora hedersbetygelserna gentemot Lybeck följande dag och hans tillmötesgående i sak av stadens krav på privilegier och avbetalning på skulden; ofullständigheten och andra inadvartelser i Peder Swarts skildring av hur det gick till när Gustav Vasa gjordes till Sveriges konung.

De lösningar på dessa problem, som här har givits, låter sig alla infogas i ett klart sammanhang. Liksom bitar i ett pussel, till vilket alltså många bitar fattas, kan de, sedan de placerats så som här, få ett tydligt mönster att framträda. Därför bör denna sålunda framträdande bild av händelseförloppet bättre motsvara det faktiska händelseförloppet, än de skildringar därav, i vilka dessa pusselbitar inte alls eller endast till en del blivit infogade på ett naturligt sätt. Otvivelaktigt fattas ännu allt för många pusselbitar för att bilden skall bli alldeles tydlig och övertygande, men frågan är om man med hjälp av det hittills kända källmaterialet kan komma den historiska verkligheten så mycket närmare.

NOTER

1. G Carlsson, *Strängnäs stads historia* 1959, s 532.
2. Berättelsen om den lybeckska beskickningen i Sverige sommaren 1523 har utgivits av S Tunberg i *HH* 26:2, 1923. Då de återopade ställena i denna ofta återopade källa lätt kan återfinnas på någon av utgåvans tio första sidor har särskilda hänvisningar till dessa ställen ej gjorts, utom när det varit oklart att den aktuella uppgiften hämtats från denna källa.
De viktigaste inläggen i den svenska debatten efter 1920 i frågan är dessa: G Carlsson, Gustav Eriksson i Rydboholm (SvT 1921); H Almquist, "Reformationstiden och stormaktstidens förra skede" *Svenska folkets historia* II:1, 1922; S Tunberg, *Gustav Vasas konungaval 1523*, 1923; L Sjödin "Hans Brask", i *SBL* 6, 1926; T Berg, "Riksdagens utveckling under den äldre Vasatiden 1521–1592", *Sveriges riksdag* I:2, 1935; R Bergström, *Studier till den stora krisen i Nordens historia 1517–1523* 1943; S U Palme, "Riksföreståndarevalet 1512", *UUÅ* 1949:7; Kj Kumlien, "Sverige och hanseaterna", *VHA-AH* 86, 1953; H Yrwing, "Lybeck, de nordiska rikena och konungavalet i Strängnäs 1523", *Scandia* XXIV, 1958; Kj Kumlien, "Gustav Vasa och kungavalet i Strängnäs 1523", *HT* 1960; I Svalenius, *Gustav Vasa*, 1963; H Yrwing, "Konungavalet i Strängnäs 1523", *Scandia* 30, 1964; G T Westin, "Gustav Erikssons väg till kungavalet i Strängnäs 1523", i samme förf:s *Maktkamp i senmedeltidens Sverige* 1971; samt handböckerna J Rosén, "Sverige blir riksenhet under Gustav Vasa", *Den svenska historien* 3, 1966; I Andersson, *Sveriges historia*. 7 uppl 1969. Som specialarbeten bör följande betraktas: Tunberg 1923, Yrwing 1958 och 1964, Kumlien 1960. De har i stor utsträckning använt samma material. Jag har då ansett att större delen av detta material, för klarhetens skull preciserat till det som förekommer i Kumlien 1960, kan betraktas som historiskt allmänsods, vars proveniens ej nödvändigtvis ännu en gång behöver klargöras här.
3. Inskriften avbildas och behandlas av M Collmar, "Rikssalen och prästgillestugan", *Sörmlandsbygden* 1956. Mot förf:s behandling av ämnet har jag flera invändningar att göra, av vilka en framgår av not 18 nedan.
4. *Gustaf I:s krönika af Peder Swart*, utgiven av G E Klemming 1870. Cit Klemming s 60.
5. *ST* IV s 471 f.
6. Klemming, s 61 ff; Svalenius, s 59.
7. *HR* VIII:430 (30/5 1523), cit av Yrwing 1958, s 248.
8. Bilden använd av Tunberg 1923, s 11.
9. Källorna till mötets förhistoria redovisas i Kumlien 1960, s 2, n 9. De i förteckningen ingående latinska breven från biskop Brask, till biskop Ingemar i Växjö 16/5 och till Johan Sasse 20/5, har senare publicerats i en vetenskaplig utgåva, H Roll, *Hans Brask. Latinsk korrespondens 1523* 1973, s 52 ff. Se även *SRA* I s 6 ff.
10. *SRA* I, s 103 f.
11. Brask meddelar den 16/4 biskop Magnus Haraldsson att svenskarna tagit Borgholm, Holl, s 46 f. Därmed är det dock icke sagt, att kommunikationerna med Öland fungerade

tillfredsställande när kallelserna till riksdagen utfärdades ungefär en månad senare, särskilt som Kalmar då ännu befann sig i fiendens hand.

12. *SRA I*, passim.
13. Sjödens ord om att Brask skulle ha låtsats sväva i okunnighet om det förestående kungavalet är således dåligt grundade om de vill säga, att linköpingsbiskopen fått säkra underrättelser om att ett sådant skulle hållas. Därmed förnekas inte att han kanske anade vad som skulle komma. Se *SBL*, art Brask.
14. Sålunda lät Gustav Vasa två år senare alla Berend von Melens knektar på Kalmar slott springa över klingan, sedan de kapitulerat. Klemming s 91 f, Svalenius, s 88. Notoriskt är att lybeckarna brukade behandla sina till sjöss tagna fångar med samma hårdhet.
15. *ST IV*, s 61 ff, *GR I*, s 90 ff.
16. Magnus Haraldsson till Hans Brask, den 14/6 1523, Holl, s 68 f; *HH* 26:2, s 1.
17. *GR I*, s 63: "In vigilia corporis christi wore the lypske herrer her berendt bomhoger oc her herman polonius i Strengnes paa preste gillestuwna oc satte nogre article fram ---."
18. Citatet, avseende "then gambla salen", där rättegång mot bl a Peder Jakobsson hölls den 18 februari 1525, är hämtat från Peder Swarts krönika, Klemming s 113 f. Lokalen anges i *GR IV*, s 61, i en notis om samma rättegång med orden: "påå prästegillestughun vthij Vpsale biscopsgårdh". Att prästgillestugan var identisk med högtidssalen i Strängnäs biskopsgård hävdades av I Fehr i artikeln "Kungavalet i Strängnäs den 6 juni 1523", dock utan någon dokumentation. (*Till Hembygden*, 1923), s 6 f. Denna lokalisering har senare godtagits, med reservation av Tunberg 1923, s 49, n 1, utan reservationer av Svalenius, s 63. Collmar har i den i n 3 åberopade artikeln sökt visa, att salen fanns i Sankt Eskils gillesgård, belägen ett gott stycke utanför det av murar omhågnade domkyrkoområdet. Att han därvid misstagit sig avser jag att närmare belysa i en kommande artikel.
19. *HH* 26:2 s 6: "Dar na ys van dem ersamen herenn Bernt Bomhouwer vakebenomet vortelt vann victorie des herenn erwelten koninges to Dennemarken, der stede vnd des sweden togenn herenn Krystiern, jtem dessuluenn tyrannissche myshandelingne, vnd dat jtz de tit des wandels, der menn gebruken moste vmme jn korter tit to eynem langen, bostendigenn frede tokamenn."
20. Holl, s 55 ff. Hans Brask till Erik Svensson, Norsholm, 20/5 1523: "--- Cepimus hiis diebus inter alia ex Lubek, quod dux Ffredericus Holsatie scribit se electum regem Dacie volens de proximo suam prosequi coronationem / et quod domini Lubicenses plurimum fauorizant pro eodem, habetque hoc negocium magnum pondus, quantum nobis apparet, et pro tanto bene deliberandum quid ex eo sequi velit."
21. *GR* 24, s 311: "— die privilegia —— seindt also neben unns von den reychs rethen, so doch der sprachen unkundig gewesen, vorsiegelt." Citerat Yrwing 1958, s 251 f.
22. Roll, s 68 ff: "— ponderato ligamine quod inter se vinxerant dux Holzacie electus in regem Dacie etc ex vna et Lubicenses / partibus ex altera / timebamus in consulatu (= det lybska rådet) subordinacionem (enl glossariet av subordinatio = stämpling, intriger) de introductione eiusdem ducis aut filij suj in maiorem regni perniciem, quam hactenus forte perpepsum est, sicut quidam ex nostris subodorare potuerunt ex dominorum Lubicensium nobiscum constitutorum coloratis verbis obductas (vt ita dicam) pre se minas ferentibus / propter quod electione noui regis solemniiter celebrata (av celebrare = förrätta enl glossariet) necessitati fuimus in articulos Lubicensium — consentire ---." Jfr Yrwing 1958, s 242 f.
23. *ST IV* s 471 f.
24. *ST IV*, s 48 ff. Fredrik säger där att de lybska och vendiska städerna "thennom hoess oss att bliffue forplichthet haffwer, oss oc thesse tre forscreffne righer och thennom selffer

tiill ewig frid, gaffn, bestand oc forbedring. ”Deltagaren i strängnämötet Berend von Melen säger fem år senare i sin skrift mot Gustav Vasa i samband med sin strävan att återupprätta Kristian II:s välde, att han därmed velat åstadkomma ”was zu errettung vnd zu förderlicher zubereytung des Reiches ewigen friden gedienet”. *Berend von Melens smädeskrift mot Gustaf Vasa af år 1528*. Faksimiliupplagor af äldre svenska tryck, III. Blad B II, v.

25. Yrwing 1958, s 239 ff, särskilt s 243: ”Bernt Bomhouwers yttrande den 3 juni, att det var tid att handla, om man skulle uppnå en lång och beständig fred, visar sig ha inneburit, att svenskarna borde skrida till skyndsamt konungaval, om de ville rädda sin självständighet. Unionens återupprättande var inte den lybska politikens mål. Tvåstatssystemet var ur lybsk synpunkt fördelaktigare. Rikena kunde spelas ut mot varandra, greppet om handeln bli hårdare.”
26. Kumlien 1960, s 17, n 59.
27. Tanken möter redan i A Falk, *Gustaf Vasas utrikespolitik med afseende på handeln*, 1907, s 7, n 2: ”--- Säkerligen ha – lübeckarne påyrkat snart konungaval. De behöfde en ordnad regering i Sverige för att kunna erhålla fullt rättsgiltiga privilegier. För öfrigt hade också de intresse af att försöka att återupprätta unionen omintetgjordes” Den återkommer sedan hos de flesta senare författare, t ex hos Yrwing, se ovan i n 25 citerade uttalande. Citatet i min text är hämtat från I Andersson, *Sveriges historia*, 1969, s 140.
28. Rätt till egen drätsel både enligt medgivande av konung Kristoffer och enligt Kalmar recess 1483 tillkom Sverige under unionen och landet har också kunnat ha separata privilegieavtal med Lybeck under den. J Rosén *Svensk historia I*. Tiden före 1718 1962, s 251, 294, 322.
29. Se brev till Lybeck den 16/2 1522, 23/4 s å, manifest till påven m fl 29/12 s å, *ST IV* s 15 ff, s 22 ff, s 35 ff och rådets öppna brev till utlandet juni 1523, *GR I*, s 66 ff.
30. Professor Jan Öberg har på förfrågan meddelat, att det inte finns några formella hinder för en sådan tolkning.
31. *HSH* 17, s 129 f.
32. Falk s 27 f.
33. Tunberg 1923 s 35.
34. R Stensson, *Peder Jakobsson Sunnanväder* 1947, s 249, n 6.
35. Roll, s 81 f. Anteckning i Brasks handelsbok: ”Item dominica infra octauas Corporis Christi, que fuit vija iunij, electus est dominus Gostaus Erikson in regem Swecie ex vnanimi consensu consiliariorum et plebee communitatis Strengenäs. Ibidem die est intronizatus 1523.”
36. Konungen till Berend von Melen 22/1 1525, *GR II*, s 8.
37. Ährapredikning/Öffwer --- H Göstafs --- Christelige Lijk --- aff D *Pedro Nigro* --- åhret --- M.D.C.XX. vthgången aff Sylvestro Johanne Phrygio --- Holmiae, s 65. Nämnas kan i detta sammanhang, att Gustav Vasa i sitt 1546 tryckta manifest till det romerska riket såg sig föranlåten att avvisa en beskyllning ”das wir vnsere konigreiche nicht mit gepurlicher ankumpst noch titel erlangt vnd besitzen solten besonder vns ohne ordentliche berueffung, fuegen vnd rechten in die regierung selbst eingedrungen vnd genotigt haben, *ST IV*, s 264. Beskyllningen har säkerligen Berend von Melen som upphovsman, och denne var förvisso inte något sanningsvitne i detta sammanhang men visste onekligen bättre än de flesta hur det gått till, när ifrågavarande händelse utspelades.
38. S Tunberg, ”Den svenska riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut”, *Sveriges riksdag I:1*, 1931, s 116 f.

39. Brask till riksförståndaren 20/5 1523. *GR I* s 290 f: "– etiam quia regni consilium esset destitutum in consiliariis: deficit enim in episcopis et legiferis –."
40. Av de elva lagmän, som enligt den lybska berättelsen ledde kungavalet, hade endast fyra innehaft sin befattning 1520, nämligen Ture Jönsson Tre Rosor, Västergötland, Nils Olsson Vinge, Värmland, Johan Arendsson Ulf, Södermanland, och Knut Eriksson Kurck, Nordfinland. Av de återstående utnämndes fyra till riksråd vid strängnåsmötets början, nämligen Peder Erlandsson Bååt, Öland, Axel Andersson Lilje, Västmanland-Dala, Tord Bonde, Tiohärad, och Ivar Flemming, Sydfinland. *GR I*, s 63. De har säkerligen blivit lagmän efter utnämningen till riksråd. När de tre återstående lagmännen utnämns är ovisst: det var riksråden Mickel Nilsson, Uppland, Henrik Erlandsson Snakenborg, Östergötland, och Ture Bengtsson Liljensparre, Närke.
41. *KL*, artikel "Lagman".
42. Klemming s 70.
43. Hur det kunde vara med kunskaperna i latin bland riksråden vid medeltidens slut belyses av en notis, som K B Westman, *Reformationens genombrottsår i Sverige*, 1918, s 103, framdragit ur en berättelse om S Katarinas translation 1489, *SRS III:2*, s 269 ff, där det omtalas, att det vid detta tillfälle predikades på latin för biskoparna och klerkerna men på svenska för herrarna och allmogen.
44. J Liedgren, "Oratio de laudibus Caroli Regis 8", *Lychnos* 1950–1951, s 26 ff.
45. *SRA I*, s 67.
46. G Carlsson, "En stridsskrift av Berend von Melen mot Gustaf Vasa, *NTBB* 1918, s 38, där det fö återges ett illvilligt rykte, att ifrågavarande person, Nils Bosson Grip, skulle ha bragts om livet på Gustav Vasas anstiftan.
47. L Sjödin, *HT* 1927, s 134, n 2.
48. Collmar 1956, s 52 f.
49. *KL*, artikel "Mora sten".
50. E H Bergquist, "Biskop Rogges hus i Strängnäs", *Från biskop Rogge till Roggebiblioteket*, 1976, s 143.
51. Se nedan n 53.
52. *SRS III:2*, s 75; Roll s 69.
53. Det första citatet från *SRA I*, s 67, det andra från s 75. Den sak n 51 gäller, belyses därav, att bekräftelser på uppgifterna om hur övertalningen gått till enbart möter i adelns svar på framsättningarna, medan inga sådana förekommer i köpstadsmännens och bergsmännens svar därpå, s 76 ff, eller i allmogens, s 80 ff.
54. I Västerås 1525, *SRA I*, s 33: "epther theres begärelse och bön anamade vi oss thetta omak pa, tha vi af them för herra och konungh karat vorde i Strengnes"; i Västerås 1527, se citat till föregående not; i Västerås 1544, *SRA I*, s 340: "– effter thet hans k M:t för fridh och Sveriges rikes evige biståndh skuldh och för alles eders oafätelige suckende och bediande vidare sig der heden beveke lät --- att h k M:t den kongelige höghet, titel och värdighet anammade –"; 1546 års manifest till det romerska riket, *ST IV*, s 273: "---- dan wir --- auff vnableslige bit vnserer reiche vnd aller stendt vnd vnderthanen, die buerde --- der koniglichen wirde --- angenohmen ---."
55. Roll s 68 ff, Magnus Haraldsson till Hans Brask, 14/6 1523. Om sigilleringen, se *ST IV*, s 61 ff, *GR I*, s 91 f.
56. G Olsson, *Stat och kyrka i Sverige vid medeltidens slut*, 1947, s 248 ff; I Hammarström, *Finansförvaltning och varuhandel 1504–1540*, 1956, s 278, 403 ff. Jfr också uppgiften att

brev om "silverskatten" utgått från Strängnäs till menige man uti alla landsändar i Erich Jörensso (Tegel), *Then Stoormechtige --- Herr Gustaffs --- Historia* 1622, s 58.

57. Falk s 90, om Lybecks önskan att betrakta Sverige som sin vasallstat.
58. *SRA* I, s 67: "Thå nu så när kom, ath landit var i thet nesta bek(r)eckad igen och Stockholms stadh skulle upgifvas, fulle I alle, bådhe ridderskapit och then mene man til hans Nade i Strengnes och badh, att han skulle blifva hårda vid regimentet --- och til ytermerra skäl sagde I vela honum hafva för herra och konung öfver alt Sveriges rike och gingen strax til hans Nades uthvelielse epter lagbochen, som han och thå i the helgie trefällughetz namp(n) ther uthvald vart."
59. *Berend von Melens smådesskrift från 1528*, blad B II v, säger: "Das ich --- brieffe mit meinen dienern, zu erregung des landes ausschicken lassen, bin ich gestendig, vnd hette gerne gesehen das solche brieffe, darynne ich seine mishandlung, die er mir erzeigt, der gemeinen lantschafft, --- die doch wol weis das er das Königreich eben mit solchem rechten ynnen hat, wie er meine güter." Orden, åsyftande händelser i samband med herr Berends flykt från Sverige 1525, kan tolkas som om landskapen varit illa representerade vid kungavalet, och bidra till att förklara att konungen efter 1528 inte gärna talade om detta val.
60. Tunberg 1931, s 158 f; *ST* III, s 482 ff.